

بررسی و تصحیح رساله خطی «فضیله امیر المؤمنین علیه السلام» اثر خواجه نصیر الدین

طوسی

اکبر اسدعلیزاده^۱

چکیده: رساله «فضیله امیر المؤمنین علیه السلام» نوشته خواجه نصیر الدین طوسی (۵۹۷-۶۷۲ق) از متکلمان و مبتکران علم کلام و اثرگذار در ترویج عقائد اسلامی است. از این دانشمند بزرگ جهان تشیع آثار ارزشمند و گران سنگی در زمینه های مختلف کلامی بر جای مانده است، هر چند بیشتر آثار خطی ایشان تاکنون تصحیح و تحقیق شده است، اما اکثر آنها آن گونه که باید تصحیح و تحقیق نشده است لذا نیاز به تحقیق مجدد دارد، از جمله آن رساله یاده شده است که محقق طوسی آن را با رویکرد کلام نقلی (آیات قرآنی) با مهارت خاصی در باره فضیلت امام امیر المؤمنین علی علیه السلام و مقایسه آن حضرت با اولینان خلائق یعنی پیامبران مرسل و آخرینان خلائق یعنی صحابه پیامبر اکرم نگاهشته است. این اثر در نوع خود در زمینه فضائل و مناقب امام اول شیعیان منحصر به فرد است، بررسی، شرح و تفصیل این مقایسه از نگاه آیات و روایات از جمله تأملاتی است که می توان نسبت به رویکرد محقق طوسی در این رساله بیان کرد. این رساله براساس پنج نسخه که در کتابخانه های مجلس شورای اسلامی و دانشگاه تهران موجود بوده، تصحیح انتقادی شده است.

واژگان کلیدی: فضائل امیر المؤمنین، امام علی علیه السلام، مناقب امام، خواجه نصیرالدین، طوسی.

* تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۵

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۸

۱. استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ایران، A.asad@isca.ac.ir

مقدمه

در باره فضائل و مناقب، امامت امیرالمؤمنین علی علیه السلام کتاب های زیادی از سوی علمای اسلامی اعم از شیعه و سنی نوشته شده است، کتاب المعیار والموازنة في فضائل أمير المؤمنين علي بن أبي طالب عليه السلام و المقامات في تفضيل علي عليه السلام و فضائل علي عليه السلام نوشته ابو جعفر اسکافی (متوفای ۲۴۰ق) (بن ندیم، ۱۳۵۰/۲۱۳)، فضائل امیر المؤمنین علی بن ابی طالب عليه السلام نوشته احمد بن حنبل (۱۶۴-۲۴۱ق)، خصائص امیر المؤمنین علی بن ابی طالب عليه السلام نوشته احمد بن شعيب نسائی (۳۱۵-۳۰۳ق)، خصائص الأئمة (عليهم السلام) نوشته سید رضی (۳۵۹-۴۰۶ق)، كشف اليقين في فضائل أمير المؤمنين عليه السلام نوشته علامه حلی (۶۴۸-۷۲۶ق) و رساله محقق طوسی از جمله قدیمی ترین آثار است که در باره فضائل امیرالمؤمنین عليه السلام نوشته شده است. اما در میان این آثار، رساله خواجه ویژگی خاصی دارد، در عین کم حجمی دارای مطالب عمیق و پر بار است. ایشان در این رساله با بیان روایتی از پیامبر اکرم (ص) گوشه ای از فضایل امیر المؤمنین عليه السلام را با نگاه قرآنی به روش مطابقی با پیامبران مرسل و اصحاب پیامبر

مورد مقایسه قرار داده و با کوتاه ترین عبارت در دو بخش مورد بررسی و تحلیل قرار داده و امیر المؤمنین عليه السلام را در میان اصحاب پیامبر به عنوان ممتاز ترین و بهترین فرد که داری مستجمع جمیع فضایل معرفی می کند. اما هر قدر در باره آن حضرت نوشته و گفته شود باز کم است. شاهد این سخن کلام نورانی پیامبر اکرم (ص) است که فرمود: لَوْ أَنَّ الرِّيَاضَ أَقْلَامٌ وَ الْبَحْرَ مِدَادٌ وَ الْجَنَّ حُسَابٌ وَ الْإِنْسَ كُتَّابٌ، مَا أَحْصُوا فَضَائِلَ عَلِيِّ بْنِ أَبِيطَالِبٍ؛ اگر تمامی باغها، قلم و دریاها مرکب، و همه اجنه حسابگر و تمام انسانها نویسنده باشند، قادر به شمارش فضائل علی بن ابیطالب نخواهند بود (کوفی، ۱۴۱۲، ۱/ ۵۵۷؛ خوارزمی، ۱۴۱۴، ۳۲ و ۳۸۲؛ قندوزی، ۱۴۱۶ / ۳۶۴ و ۲ / ۲۵۴ و ۲۸۵)..

این رساله به جهت اهمیتش بارها بدون تحقیق و تصحیح مناسب به چاپ رسیده است:

متن فاسی این رساله اولین بار به کوشش محمد تقی دانش پژوه، بر اساس نسخه موجود در کتابخانه مرحوم بیانی - بدون بیان شماره ثبت - تصحیح و به پیوست کتاب اخلاق محترمی در دانشگاه

تهران، ۱۳۷۷ش، صص ۵۷۲-۵۷۷ بدون تحقیق و تخریح منابع و عناوین مطالب منتشر شده است. و متن عربی آن به کوشش محمود فاضل. طبق نسخه شماره ۵۶۸ کتابخانه دانشکده الهیات مشهد به تاریخ کتابت ۷۶۲ هجری اصلاح و بدون هرگونه تخریح منابع و تحقیق متن در مجله مطالعات اسلامی، شماره ۱۶-۱۷، در سال ۱۳۵۴ش، در دو صفحه (۵۰-۵۱) فقط تایپ و به چاپ رسیده است این نسخه ناقص بوده و بطور کل بخش دوم متن در آن حذف شده است. متن فارسی این نسخه مجدداً به کوشش محمد کریمی با نسخه شماره ۱۵۸۹ کتابخانه کوپرولوس ترکیه، تصحیح و بدون هیچگونه تخریح منابع و تحقیق و تقویم متن در مجله اطلاعات حکمت و معرفت به شماره ۷، در سال ۱۳۸۶ش به چاپ رسیده است. از آنجاکه در تصحیح های قبلی نسخه شناسی مناسبی انجام نگرفته و معمولاً با تک نسخه بدست آمده بدون تحقیق و تخریح مصادر و نسخه بدل تصحیح و بعضاً بصورت ناقص چاپ شده، بدیتن ترتیب

تصحیح و تحقیق مجدد این رساله ارزشمند و مهم امری ضروری محسوب می شود.

۱. بررسی انتساب رساله به محقق طوسی

این رساله به نام: «رسالة في فضیلة أمير المؤمنين عليه السلام = مقالة في فضائل أمير المؤمنين عليه السلام = رسالة في فضائل أمير المؤمنين على بن أبي طالب عليه السلام» نامیده شده است. شش (۶) نسخه خطی بر آن شناسایی شده است. در برخی از این نسخه ها از شخصی بنام محمد بن ناصر بن حمزه علوی رازی به عنوان محرر رساله نام برده شده است، اما به گواه نسخه های بدست آمده مانند: ۴۶۲ و ۲۲۶۹ دانشگاه تهران، ۵۶۸ الهیات مشهد، ۲۸۶ مجلس. و چاپ متعدد آن بنام خواجه طوسی، و از همه مهمتر محتوای رساله و سبک و سیاق آن موافق با نوشته های محقق طوسی است، و از طرف دیگر فضائلی که در این رساله بر امام امیر المؤمنین عليه السلام شمرده شده است به نحوی در مسئله هفتم از مقصد پنجم کتاب تجرید الاعتقاد وارد شده است. اضافه بر این شیخ عبد الله بن معمار^۱ در انتهای کتاب «الکشکول في

۱. تاج المدین عبد الله بن معمار بغدادی از متکلمان بزرگ شیعه در قرن ۸ هجری - معاصر ابن تیمیه حرانی - است که بارها با وی مناظره کرده و کتابی بنام مناظره با ابن تیمیه از آثار ایشان است. معمار

بغدادی در سال ۷۰۷ به اصفهان مسافرت می کند و در مناظره ای با قاضی نظام الدین رساله ای به عربی به نام «مسمار العقیده» تألیف می کند. بعد از

بهترین شش پیغمبر مرسل یعنی نوح، ابراهیم، سلیمان، ایوب، موسی و عیسی (علیهم السلام) بوده‌اند، در ادامه صفات خاص هرکدام از انبیاء یاد شده را از قرآن کریم یاد آور شده و امام امیر المؤمنین علیه السلام را طبق آیات قرآن با آنان مقایسه کرده است. و در بخش دوم: مقایسه امام امیر المؤمنین علیه السلام با آخرینان خلائق (یعنی اصحاب پیامبر اکرم) مطرح کرده می نویسد: از آخرینان بهترین خلائق امت محمد است، از امت بهترین صحابه، و از صحابه بهترین علی علیه السلام است، خصلت های که هر کس یکی از آنها را داشته باشد مستحق فضیلت و تقدم است، این خصال در همه صحابه متفرق و در علی مجتمع است. در ادامه بیان میدارد که هر چند طبق بیان پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) علی در فضایل امام امیر المؤمنین علیه السلام نامحدود است. با این حال ده فضیلت از فضائل آن حضرت را به این عبارت بیان می کند: سبقت در ایمان، قربت با پیامبر، علم به

ماجرای علی آل الرسول^۱ متن عربی بخش اول این رساله را بنام خواجه طوسی آورده است، لذا از تمام این قرائن و شواهد بدست می آید که محقق طوسی اصل مقاله را به عربی نگاشته است، و علوی رازی علی الظاهر مترجم فارسی این رساله بوده است (طوسی، ۱۳۷۷: ۲).

۲. گزارشی اجمالی از محتوای رساله

این مقاله در دو بخش ارائه شده است ابتدا روایتی از اصول کافی از پیامبر اکرم ۹ نقل می کند که در روز قیامت چهار نفر از اولین و چهار نفر از آخرین در عرش الهی هستند، چهار نفر اولین: نوح، ابراهیم، موسی و عیسی، و چهار نفر از آخرین: محمد، علی، حسن و حسین (علیهم افضل صلوات المصلین) هستند، سپس در بخش اول: مقایسه امام امیر المؤمنین علیه السلام با اولینان خلائق از جهت فضائل را مورد بررسی قرار داده و بیان می دارد که. بدون شک از اولینان، بهترین خلائق پیغمبران بوده‌اند، و از پیغمبران،

۷۸۳: مهدوی، ۱۳۸۶: ۵۱۷)

۱. این کتاب به دستور فخر المحققین فرزند علامه حلی در فتنه‌ای که در سال (۷۳۵ ق) بین شیعه و سنی در بغداد به وقوع پیوسته نوشته شده است. (ابن محمد اصیل، ۱۳۷۴: ۷۸۱).

مراجعت وی، شیعیان اصفهان از پیشوای روحانی خود- قوام الدین هبه الله بن محمد بن اصیل الدین عبد الله معروف به ابن قطان- ترجمه رساله تاج الدین بغدادی را درخواست می نمایند. او هم با اضافاتی کتاب «مسمار العقیده» را به فارسی ترجمه می کند. (ر.ک: ابن محمد اصیل، ۱۳۷۴: ۷۸۰-

کتاب خدا، علم به حلال و حرام، علم به معرفت احکام، مجاهده، انفاق، ورع، زهد و حلم.

۳. بررسی و تحلیل مسئله افضلیت امام

از نگاه کلام اسلامی افضلیت یکی از ویژگی‌ها و شرایط امام و جانشین پیامبر است، این موضوع در میان متکلمان اسلامی مورد اختلاف است که آیا خلیفه رسول خدا از نظر علم، شجاعت، ایمان، تقوا و ... باید از دیگران افضل و بالاتر باشد یا خیر؟ در اینجا دو نظریه عمده مطرح است، فرقه‌های اهل سنت مانند: اهل حدیث، اشاعره، ماتریدیه، عده‌ای از معتزله و ... افضلیت را در امام شرط نمی‌دانند، معتقدند که مفضل هم می‌تواند جانشین رسول اکرم (ص) شود (تفتازانی، ۱۳۷۰، ۵ / ۲۳۳، ۲۴۶، ۲۴۷؛ بغدادی، ۱۴۱۷ / ۱۵۵)، به علت اینکه اساس مشکل عقائد اهل سنت در باره امامت این است که مسئله امامت را یک امر فرعی می‌دانند، به مقام و عظمت امام به عنوان جانشین پیامبر اکرم (ص) آن طور که بایستی واقف نیستند، سطحی و عوامانه به این موضوع می‌نگرند، مقام امامت را یک منزلت اجتماعی و منصب عادی و غیر الهی می‌دانند که انتخاب آن به توده مردم واگذار شده است. از نظر اهل سنت، مردم

مسلمان، در آموزش و کسب معارف و احکام اسلامی، نیازی به امام ندارد (عبدالجبار، ۱۴۱۶، ۷۵۱)، و برخی از متکلمان اهل سنت تصریح کرده‌اند که امام می‌تواند فاسق یا جاهل باشد (ر. ک: تفتازانی، ۱۳۷۰، ۵ / ۲۳۳). هم چون امامی هرگز با غضب اموال مردم و کشتن آنان و کشتن نفوس محترم و عدم اجرای حدود الهی، از مقام خود عزل نمی‌شود، در چنین وضعی وظیفه مردم فقط نصیحت کردن است باقلانی، ۱۴۱۴ / ۴۷۸؛ چون به اجماع فقها و متکلمان اهل سنت، قیام بر علیه خلیفه حرام است، اگر چه از فاسق و ستمگر باشند (نوی، شرح صحیح مسلم، ج ۱۲، ص ۱۲۹). از این بالاتر، معتقدند که هرکس مدعی امامت بکند ولو با قهر و غلبه رهبری مسلمانان را بعهدہ بگیرد اطاعت او واجب است!! اگر چه جائز، فاسق و جاهل باشد (تفتازانی، ۱۳۷۰، ۵ / ۲۳۳). بنا برین شخص فاسق و فاجر هم می‌تواند عهده دار امامت بشود (تفتازانی، ۱۳۱۵ / ۱۸۵-۱۸۶). عجیب تر اینکه روایتی هم برای اثبات این ادعا نقل کرده‌اند که پیامبر فرمود: پس از من، پیشوایانی بر سر کار خواهند آمد که نه در راه من قدم بر می‌دارند و نه روش ما را پیش خواهند گرفت. در

میان ایشان، کسانی برخوانند خاست که پیکرشان، پیکر آدمی، ولی قلبشان، قلب شیطان است. من پرسیدم: ای رسول خدا! اگر من با چنین پیشوایانی همزمان بودم، تکلیف چیست؟ حضرت فرمود: مطیع و فرمانبردار پیشوا باش؛ اگر چه پشتت را به تازیانه بیازارد و مالت را به یغما ببرد (قشیری، ۱۴۱۶، ۳ / ۱۱۷۳، ح ۱۸۴۷). اما در مقابل، امامیه معتقدند که جانشین پیامبر باید افضل و کاملتر از همه امت باشد در همه فضائل و از همه برتر باشد. (شیخ مفید، ۱۴۱۳ / ۳۴؛ فاضل مقداد، ۱۳۹۶ / ۲۷۲). از نظر امامیه منظور از افضلیت امام آن است که ایشان در تمام کمالات روحی، جسمی، حسبی، نسبی، خلقی و خلقی از قبیل: درک، اندیشه، علم، دوراندیشی، کرم، سخاوت، شرافت، شجاعت، خوش اخلاقی، عصمت و پاکدامنی، زهد، عدالت، تقوا، سیاست و خلاصه در همه صفات کمالیه از همگان برتر، و در فراهم آوردن عوامل سعادت دنیوی و اخروی مردم قوی تر، در هدایت مردم از سایرین علاقه مندتر، در میان مردم از همه مقبولتر، در امور دینی و دنیایی از همه سودمندتر و در حفظ کیان اسلام و حقوق مردم بر اساس قوانین شریعت از

همه توانا تر باشد. مسئله تقدم افضل افراد در مناسب و امور مختلف جامعه و نظام اجتماعی از نگاه عرف، عقل و فطرت یک امر معقولی است؛ زیرا فطرت و عقل انسانی هیچ گاه انسان را مجاز به تبعیت از فرد پائین تر و یا برابر با خویش نمی داند. از همه مهمتر، سنت الهی در نظام اجتماعی بر این استوار است که اولویت در تمام امور با افراد افضل است. خداوند در آیات قرآن کریم به صورت استفهام انکاری بر اولی بودن افضل بر مفضول اشاره کرده می فرماید: «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (زمر: ۹)»، «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ لَا تَتَفَكَّرُونَ (انعام، ۵۰)»، «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ» (رعد، ۱۶) «قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ (مائده، ۱۰۰)». لذا به اعتقاد امامیه، امام باید افضل زمان خود باشد، به دلیل اینکه که امام یا افضل اهل زمان است، یا در فضیلت مساوی ایشان یا مفضول است. بی شک تقدیم مفضول بر افضل هم عقلا و هم نقلا و هم عرفا قبیح است، عقلا و منطقاً قبیح عقلی جایز نیست، ممتنع الصدور از حکیم تعالی است و قرآن آن را نکوهیده است

رساله، فقط از این نسخه استفاده شده است.

۲. نسخه (م): این نسخه در ضمن مجموعه به شماره ۲۸۶/۳، کاتب نامشخص، و بدون تاریخ کتابت شده است. ۳ برگ از صفحه ۸-۱۰، ۲۴ سطر در اندازه ۵×۸ سانتی متر است. محل نگهداری: تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی. آغاز: هذه مقالة في فضائل أمير المؤمنين عليّ عليه السلام من فوائد المولى الأعظم نصير الحقّ وللدین الطوسي (قدّس الله روحه). عن محمّد بن يعقوب، عن محمّد... انجام: پس علی عليه السلام بهترین صحابه بود.

زبان ناطقه لال است در بیان علی زلال خضر روان است در بیان علی والحمد لله رب العالمين وصلّى الله على محمّد وعلى آله الطاهرين. این نسخه به جهت کامل بودن و مصحح و خوانا بودن برای متن فارسی به عنوان نسخه اساس انتخاب شده است.

۳. نسخه (د): این نسخه در ضمن مجموعه به شماره ۴۶۲/۹۶ (آ) - ۹۶/۴۶۳ (ب) - ف در کتابخانه دانشگاه تهران ثبت شده است، نسخه اصل آن در کتابخانه کوپرولوش ترکیه به شماره ۱۵۸۹ و عکس آن در کتابخانه آیت الله

(یونس، ۳۵)، و عرف آن را مذموم می داند. و در مساوی ترجیح بلا مرجّح لازم می آید، و ترجیح بلا مرجّح از محالات است، مستلزم محال، خود امری محال و باطل بوده و جایز نیست. پس واجب است که امام افضل اهل زمان خود باشد؛ و هو المطلوب (ر.ک: حلی، ۱۳۷۵، ۳۹۲؛ لاهیجی، ۱۳۸۳/۴۶۴).

۴. معرفی نسخ خطی رساله فضیله امیر المؤمنین عليه السلام

تا کنون شش نسخه از این رساله با مشخصات زیر شناسایی شده است:

۱. تنها نسخه متن عربی: این نسخه در ضمن مجموعه به شماره ۵۶۸/۲ ثبت شده است. متن: عربی. کاتب: عبدالله بن حسن بن محمد نجار، تاریخ کتابت: شعبان ۷۶۲ق. خط: نسخ، دو برگ، ۲۲ سطر در ابعاد ۱۶×۲۳ سانتی متر است. محل نگهداری: مشهد، کتابخانه دانشکده الهیات. و عکس آن در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۲/۳۸۹۹-ف موجود است. آغاز برابر و انجام فقط تا پایان بخش اول رساله موجود است و بقیه ساقط شده است. این نسخه تنها متن عربی است که از این رساله یافت شده است. در تصحیح متن عربی بخش اول

به شماره ۱۰۷۹/۲، کاتب: نامشخص، ۲ برگ از ص ۱۱۳-۱۱۶، تاریخ نگارش (۱۰۴۷ق)، ۲۲ سطر در ابعاد ۱۵×۲۶ سانتی متر، محل نگهداری: تهران، کتابخانه دانشگاه تهران. آغاز: رساله فی فضیلة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب (کرم الله وجهه) عن محمد بن يعقوب، عن محمد انجام: امیرالمؤمنین در همه فضایل با همه صحابه شریک است. و ایشان هر یکی به یک فضیلت یا دو شریک اند. والسلام علی من التبع الهدی .

۶. نسخه (ج): به شماره ۳۰۷۱/۸ در ضمن مجموعه، کاتب نامشخص، تاریخ کتابت نامشخص. پنج ص از صفحه ۴۴۵-۴۵۴، ۱۴ سطر، اندازه ۱۱×۱۷ سانتی متر است. محل نگهداری: تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی. و عکس آن در کتابخانه مرکز احیاء تراث اسلامی قم به شماره ۸/۱۸۳۲ موجود است. آغاز و انجام برابر نسخه قبل است.

مرعشی در قم به شماره نسخه ۹۶ ۲۱۱۶ موجود است. کاتب نامشخص، و تاریخ کتابت: ۷۵۶ هجری است. این نسخه به صورت مورب در حاشیه صفحه ۳۱۱ و ۳۱۲ کتابت شده است. عنوان «رسالة خواجه نصیرالدین طوسی فی فضیلة أمير المؤمنين» آغاز: از مقالات خواجه جهان، استاد البشر، نصیر الملة والدين (قدس الله سره) در ذکر فضیلت أمير المؤمنين علی بن ابی طالب عليه السلام. عن محمد بن يعقوب، عن محمد انجام: و امیرالمؤمنین در همه فضایل با همه صحابه شریک است. و ایشان هر یکی به یک فضیلت یا دو شریک اند.

۴. نسخه (ن): این نسخه در ضمن مجموعه به شماره ۲۲۶۹/۱۵-ف، سه صفحه از ص ۱۲۱-۱۲۳، تاریخ نگارش (۸۶۱ق)، اصل نسخه در کتابخانه ایاصوفیا ترکیه موجود است، محل نگهداری: تهران، کتابخانه دانشگاه تهران. آغاز و انجام با نسخه قبلی برابر است .

۵.. نسخه (ش): در ضمن مجموعه

جدول نسخه شناسی رساله فضیلة امیرالمؤمنین عليه السلام

محل نگه داری	شماره نسخه	کتابت	نام کاتب	خط کتابت	ویژگی های ظاهری	رمز نسخه

نسخه بدل با رمز «د»	متن فارسی، در هامش، ۲ صفحه مورب	نامشخص	نامشخص	۷۵۶ق	۹۶ ۴۶۲ آ ۹۶ ب ۴۶۳	۱. تهران: کتابخانه دانشگاه تهران
نسخه اساس متن عربی	متن عربی، ۲ صفحه ۲۲ سطر. ناقص	نسخ	عبدالله بن حسن بن محمد نجار	۷۶۲ق	۲ ۵۶۸	۲. مشهد: کتابخانه دانشکده الهیات مشهد
نسخه بدل به رمز «ن»	متن فارسی، ۳ صفحه، ۱۹ سطر	نستعلیق	نامشخص	۸۶۱ق	۱۵ / ۲۲۶۹ - ف	۳. تهران: کتابخانه دانشگاه تهران
نسخه اساس با رمز «م»	متن فارسی، ۳ صفحه، ۲۴ سطر	نامشخص	نامشخص	نامشخص	۳ ۲۸۶	۴. تهران: مجلس شورای اسلامی
نسخه بدل با رمز «ج»	متن فارسی، ۷ صفحه، <small>بسم الله الرحمن الرحیم</small> ۱۴ سطر	نستعلیق	نامشخص	نامشخص	۸ / ۳۰۷۱	۵. تهران: مجلس شورای اسلامی
نسخه بدل به رمز «ش»	متن فارسی، ۵ صفحه، ۲۲ سطر	نستعلیق	نامشخص	۱۰۴۷ق	۲۰ / ۱۰۷۹	۶. تهران: کتابخانه دانشگاه تهران

با شش نسخه خطی برای نخستین بار و ثبت اختلاف نسخ در مواردی که مغیر معناست و اصلاح تصحیفات ناسخ و تصحیح و تحقیق متن عربی و فارسی با نسخه های مربوطه، تخریج و مستندسازی تمام آیات، روایات، و اعراب گذری آنها و توضیح مناسب در موارد لزوم، از جمله ویژگی های این تصحیح است.

۶. متن مصحح رساله فضیلة

أمیرالمؤمنین علیه السلام

بسم الله الرحمن الرحيم

۵. روش تصحیح و ویژگی های آن

پس از نسخه شناسی مناسب و بررسی و تعیین نسخه اساس با توجه به معیارها و شرایط آن مانند: صحیح تر بودن، کامل بودن، مصحح و خوانا بودن و ... تصحیح این رساله به روش بینابین انجام شده است، بدین معنا که نسخه شماره ۳ / ۲۸۲ کتابخانه مجلس شورای اسلامی به رمز «م» که از حیث معیار های یاد شده نسبت به نسخ دیگر برتر تشخیص داده شد و عنوان نسخه اساس نسبی تعیین شد، سپس در مواردی که این نسخه افتادگی داشت از نسخه های دیگر استفاده شده است. مقابله

وبه نستعين^١

هذه مقالة في فضائل أميرالمؤمنين عليّ عليه السلام من كلام مولانا الأعظم نصير الحقّ والمدین الطوسي (قدّس الله روحه) في ذكر مناقب المؤمنین علی بن ابي طالب عليه السلام، باسناده عن محمد بن يعقوب، عن محمد بن يحيى، عن علی بن الحسين^٢ النيسابوري، عن إبراهيم بن أحمد، عن عبد الرحمن بن سعيد المكي، عن يحيى بن سليمان المازني، عن أبي الحسن موسى بن جعفر عليه السلام، عن أبيه جعفر بن محمد

الصادق عليه السلام، عن أبيه محمد بن علي الباقر عليه السلام، باسناده عن رسول الله أنه قال: «إذا كان يوم القيامة، جلس عن يمين العرش ثمانية نفر، منهم أربعة من الأولين، وهم نوح وإبراهيم وموسى وعيسى عليهم السلام)، وأربعة من الآخرين، وهم محمد وعليّ والحسن والحسين (صلوات الله عليهم)»^٤.

قال مؤلف الكتاب: لا شك إن خير الخلق من الأولين هم الأنبياء المذكورون، اللذين اثنى عليهم الله تعالى وهم نوح وإبراهيم وسليمان وأيوب وموسى وعيسى^٥،

١. جملة «وبه نستعين» آتبتها من نسخة «ن».

٢. في (م): «عن محمد بن حسين، عن الحسين» بدل «عن محمد بن يحيى، عن علی بن الحسين».

٣. في (م): «عن الحسين» بدل «عن يحيى».

٤. في المصدر: عن محمد بن يحيى، عن علی بن الحسين النيسابوري، عن إبراهيم بن أحمد، عن عبد الرحمن بن سعيد المكي، عن يحيى بن سليمان المازني، عن أبي الحسن موسى قال: «إذا كان يوم القيامة، كان علی عرش الرحمن أربعة من الأولين، وأربعة من الآخرين، فأما الأربعة اللذين هم من الأولين، فنوح وإبراهيم وموسى وعيسى عليهم السلام)، وأما الأربعة الذين هم من الآخرين، فمحمد وعليّ والحسن والحسين (صلوات الله عليهم اجمعين)». الكافي، ج ٤، ص ٥٨٥، باب فضل زيارة أبي الحسن الرضا عليه السلام، ح ٤.

٥. قال رسول الله ٩: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى آدَمَ فِي عِلْمِهِ وَفَضْلِهِ وَخَلْقِهِ، وَإِلَى مُحَمَّدَ فِي تَمَامِهِ وَكَمَالِهِ وَجَمَالِهِ وَخَلْقِهِ، وَإِلَى نُوحٍ فِي فَهْمِهِ وَعَزْمِهِ

وَحِكْمَتِهِ وَتَقْوَاهُ، وَإِلَى إِبْرَاهِيمَ فِي خُلُقِهِ وَحِلْمِهِ وَسَخَايَةِ، وَإِلَى يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا فِي زُهْدِهِ، وَإِلَى مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ فِي بَطْشِهِ وَهَيْبَتِهِ وَمُنَاجَاةِهِ وَفِطْنَتِهِ وَعِلْمِهِ، وَإِلَى عِيسَى فِي سُنَّتِهِ وَعِبَادَتِهِ وَزُهْدِهِ وَوَرَعِهِ وَسَمْتِهِ، وَإِلَى يُوسُفَ فِي جَمَالِهِ وَاجْتِمَاعِهِ، وَإِلَى سُلَيْمَانَ فِي بَهْجَتِهِ، وَإِلَى دَاوُدَ فِي قُوَّتِهِ، فَلْيَنْظُرْ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ. ر.ك: الأمالي، الصدوق، ص ٧٥٧ ح ١٠٢٠؛ المستدرک علی الصحیحین، ج ٣، ص ١٤٣؛ الأمالي، المفید، ص ١٤، مجلس ٢، ح ٣؛ حلیة الأولیاء، ج ٥، ص ٥٨؛ الأمالي، الطوسی، ص ٤١٧، مجلس ١٤، ح ٩٣٨؛ الأمالي، الشجری، ج ١، ص ١٣٣؛ المناقب، ابن المغازلی، ص ٢١٢، ح ٢٥٦؛ شواهد التنزیل، ج ١، ص ٧٩ و ١٠٠ و ١٠٣ و ١٠٦، ح ١٤٧ و ١١٧ و ١١٦؛ المناقب، الخوارزمی، ص ٨٣، ح ٧٠؛ تاریخ دمشق، ج ٤٢، ص ٣١٣، ح ٨٨٦٢؛ الأربعین فی أصول الدین، ج ٢، ص ٣١٣؛ أبکار الأفكار فی أصول الدین، ج ٥، ص ١٤٧؛ شرح نهج البلاغة، ابن أبي الحديد، ج ٧، ص

فذكر لكل واحدٍ منهم أعظم منقبة في الفضل، وذكر لعلي بن أبي طالب عليه السلام تلك المناقب التي ذكرها لهم بأسرها، فقال سبحانه في حق نوح عليه السلام: (إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا)^١

وقال في حق علي عليه السلام: (وَكَانَ سَعِيكُمْ مَشْكُورًا)^٢ فحصلت الفائدة من هذه المقدمة أنّ درجة الشكر من أعلا درجات العباد مرتبة، وبين الشكرين المذكورين فرق لا يكاد يخفى عن ذي لب؛ إذ قوله تعالى: (لِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا) وهو إخبار عن شكر نوح لنعم الله تعالى، وقوله تعالى: (وَكَانَ سَعِيكُمْ مَشْكُورًا) وهو شكر الله تعالى لسعي علي عليه السلام.

وقال في حق إبراهيم عليه السلام: (وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَى)^٣.

وقال في حق علي عليه السلام: (يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا)^٤ وقال في حق سليمان عليه السلام: (وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا)^٥.

وقال في حق علي عليه السلام: (وَإِذَا رَأَيْتَ

ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا)^٦. وبين الملّكين أيضاً فرق عظيم؛ إذ الأول ملك الدنيا، والآخر ملك الآخرة.

وقال في حق أيوب عليه السلام: (إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ)^٧.

وقال في حق علي عليه السلام: (وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا)^٨

وقال في حق موسى وهارون عليهما السلام: (وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ)^٩.

وقال في حق علي عليه السلام: (إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ)^{١٠}

وقال في حق عيسى عليه السلام: (وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا)^{١١}.

وقال في حق علي عليه السلام: (يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ)^{١٢}.

فانظر إلى المساواة بين هؤلاء من الأنبياء (عليهم السلام) فيما يشهد به الكتاب العزيز، ثم انظر في مماثلته في العزة وعزة رسول الله صلى الله عليه وآله [ونفسه]: (وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلِلَّذِي

٢٢٠؛ وج ٩، ص ١٦٨. كفاية الطالب، ص ١٢٢، ذخائر العقبى، ص ١٦٨؛ البداية والنهاية، ج ٧، ص ٣٥٧؛ ينابيع المودة، ج ١، ص ٣٦٣، ح ١. لازم به ذكر است حديث فوق حاصل جمع ابن منابع است.

١. الإسراء (١٧): ٣.

٢. الإنسان (٧٦): ٢٢.

٣. النجم (٥٣): ٣٧.

٤. الإنسان (٧٦): ٧.

٥. النساء (٤): ٥٤.

٦. الإنسان (٧٦): ٢٠.

٧. ص (٣٨): ٤٤.

٨. الإنسان (٧٦): ١٢.

٩. الصافات (٣٧): ١١٨.

١٠. الإنسان (٧٦): ٣.

١١. مريم (١٩): ٣١.

١٢. المائدة (٥): ٥٥.

القربى) ^١ وقال: (وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ) ^٢.
 [وكذا قال الله تعالى]: (إِنَّمَا وَلِيكُم
 اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ
 الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ) ^٤.
 وانظر إلى مساواته بالملائكة، إذ قال
 سبحانه في حقهم: (يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ
 فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ) ^٦.
 وقال في حق عليّ عليه السلام: (إِنَّا نَخَافُ
 مِنْ رَبَّنَا يَوْمًا عَمُوسًا قَمَطِرِيًّا) ^٧.
 وقال في حق ذاته: (وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا
 يُطْعَمُ) ^٨.

وقال في حق عليّ عليه السلام: (وَيُطْعَمُونَ
 الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا) ^٩.
 هذا أمثلة مع الأولين عليهم جميعاً السلام،
 والحمد لله وحده وصلى الله على محمد
 وآله.

پایان متن عربی و شروع متن فارسی به
 همراه بخش دوم رساله

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذه مقالة في فضائل أمير المؤمنين عليّ عليه السلام
 من فوائد المولى الأعظم نصير الحق
 والمدین الطوسي (قدّس الله روحه) ^١ عن
 محمّد بن يعقوب، عن محمّد بن حسين،
 عن الحسين محمّد بن يحيى، عن عليّ
 بن الحسين ^{١١} النيسابوري، عن إبراهيم بن
 أحمد، عن عبد الرحمن بن سعيد المكيّ،
 عن الحسين ^{١٢} ابن سليمان المازني، عن أبي
 الحسن موسى بن جعفر عليه السلام، عن أبيه، عن
 جدّه، بإسناده عن رسول الله ^٩ قال: «إذا كان
 يوم القيامة، كان على عرش الله عزّ وجلّ
 أربعة من الأولين، وأربعة من الآخرين، فأما
 الأربعة الذين هم من الأولين، فنوح
 وإبراهيم وموسى وعيسى (عليهم السلام)،
 وأما الأربعة الذين هم من الآخرين،
 فمحمّد وعليّ والحسن والحسين (صلوات
 الله عليهم اجمعين)» ^{١٣} پس بنابر این

٩. الإنسان (٧٦)، ٨.

١٠. در «د»: «از مقالات خواجّه جهان، استاد البشر،
 نصير الملة والدين (قدّس الله سرّه) در ذكر فضيلت
 أمير المؤمنين علي بن ابى طالب عليه السلام».

١١. در «د»: «عن محمّد بن يحيى، عن علي بن
 الحسين»، به جاي «عن محمّد بن حسين، عن
 الحسين».

١٢. در «د»: «عن يحيى».

١٣. الكافي، ج ٤، ص ٥٨٥، باب فضل زيارة أبي

١.. المنافقون (٦٣)، ٨.

٢. الآية الشريفة «وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ» أثبتناها من نسخة
 «م» من الترجمة.

٣. آل عمران (٣): ٦١.

٤. الآية الشريفة «إِنَّمَا وَلِيكُمُ اللَّهُ... وَهُمْ رَاكِعُونَ»
 أثبتناها من نسخ «د، ج، ن، ش» من الترجمة.

٥. المائدة (٥)، ٥٥.

٦. النحل (١٦)، ٥٠.

٧. الإنسان (٧٦)، ١٠.

٨. انعام (٦)، ١٤.

مقدمه و قیاس برین اصل^۱ بی هیچ شکی از اولینان، بهترین همه خلایق پیغمبران بوده اند؛ و از پیغمبران، بهترین شش پیغمبر مرسل بوده اند، نوح و ابراهیم و سلیمان و ایوب و موسی و عیسی، که حق تعالی ایشان را در قرآن بستوده و یاد کرده است و امیرالمؤمنین^۲ علی علیه السلام را هم در قرآن بستوده و^۳ با ایشان برابر کرده :

نوح را گفت: (إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا)؛^۴
علی را گفت: (وَكَانَ سَعِيكُم مَشْكُورًا)؛^۵

و با فایا ابراهیم برابر کرد^۶، ابراهیم را گفت: (وإِبرَاهِيمَ الَّذِي وَفَى)^۷
علی را گفت: (يُوفُونَ بِالْعَدْرِ وَيَخَافُونَ

يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا)^۸
و به مملکت با سلیمان برابر کرد^۹، سلیمان را گفت: (وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا)^{۱۰}
علی را گفت: (وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا)^{۱۱}

و به صبر با ایوب برابر کرد^{۱۲}، ایوب را گفت: (إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا)^{۱۳}

علی را گفت: (وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا)^{۱۴}

موسوی و هارون را گفت^{۱۵}: (وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ)^{۱۶}

علی را گفت: (إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا)^{۱۷}

الحسن الرضائتئ، ح ۴؛ کامل الزیارة، ص ۳۰۷-۳۰۸، الباب الحادي، ح ۱۳؛ تهذیب الأحكام، ج ۶، ص ۸۴-۸۵، ح ۱۶۷؛ المزار الکبیر، ص ۵۴۶-۵۴۷، الباب ۵، ح ۴.

۱. در «ش، د، ج» عبارت: «چنین گوید مؤلف این کلمات و محرر این آیات محمد بن ناصر الحمزة العلوي الرازي» اضافه شده است.

۲. کلمه «امیرالمؤمنین» در «د، ن، ش، ج» وارد نشده است.

۳. عبارت «هم در قرآن بستوده و» از نسخه های «ن، ج، د، ش» اضافه شده است.

۴. اسراء (۱۷): ۳.

۵. انسان (۷۶): ۲۲.

۶. عبارت «و با فایا ابراهیم برابر کرد» از نسخه های «ن، ج، د، ش» اضافه شده است.

۷. نجم (۵۳): ۳۷.

۸. انسان (۷۶): ۷.

۹. عبارت «و به مملکت با سلیمان برابر کرد» از نسخه های «ن، ج، د، ش» اضافه شده است.

۱۰. نساء (۴): ۵۴.

۱۱. انسان (۷۶): ۲۰.

۱۲. عبارت «و به صبر با ایوب برابر کرد» از نسخه های «ن، ج، د، ش» اضافه شده است.

۱۳. ص (۳۸): ۴۴.

۱۴. انسان (۷۶): ۱۲.

۱۵. در «د، ن، ج، ش»: «و به هدایت با موسی و هارون برابر کرد، ایشان را گفت» به جای «موسوی و هارون را گفت» وارد شده است.

۱۶. صافات (۳۷): ۱۱۸.

۱۷. انسان (۷۶): ۳.

و حق تعالی خویشترن را گفت: (وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يَطْعَمُ).^{۱۱}
 علی را گفت: (وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا).^{۱۲}
 و از آخرینان^{۱۳} بهترین خلائق امت محمد بودند، و از امت، بهترین صحابه، و از صحابه بهترین علی (رضوان الله علیهم اجمعین)، پس هر خصلتی از خصال که کسی بدان مستحق فضیلت و تقدیم گردد در همه صحابه پراکنده بود، و در امیر المؤمنین علی بن ابی طالب عليه السلام مجتمع بود؛ با آنکه اقوال پیغمبر (صلی الله علیه وعلی آله) در فضایل او نامحصور است^{۱۴} و آن را حد و حصری نیست. و از درجات فضل:
 اول: درجه سبقت است در ایمان.
 دوم: درجه قربت با پیغمبر. سیم: درجه علم به کتاب خدای تعالی. چهارم: علم به

و به نماز و روزه [وزکات] با عیسی برابر کرد، عیسی را گفت: (وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا)^۲
 علی را گفت: (يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ).^۳
 و به نفس با مصطفی علی را برابر کرد: (وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ)^۴
 و به عزت با خود و مصطفی برابر کرد، گفت: (وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلِذِي الْقُرْبَى) ° دیگر گفت: (إِنَّمَا وَلِيكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ).^{۶، ۷}
 و با خوف ملائکه^۸ برابر کرد، فرشتگان را گفت: (يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ).^۹
 علی را گفت: (إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبَّنَا يَوْمًا عَبَّوسًا قَمَطِرًا).^{۱۰}

۱. عبارت «و به نماز و روزه با عیسی بابر کرد» از نسخه های «ن، ج، د، ش» اضافه شد.
۲. مریم (۱۹)، ۳۱.
۳. مانده (۵)، ۵۵.
۴. عبارت « و به نفس، با مصطفی علی را برابر کرد: (وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ) » در نسخه های «ن، د» وارد نشده است. آل عمران (۳): ۶۱..
۵. منافقون (۶۳)، ۸.
۶. مانده (۵)، ۵۵..
۷. عبارت « دیگر گفت - تا - وَهُمْ رَاكِعُونَ » از نسخه

«ن، ج، د، ش» آورد شده است.

در «ن، د، ن، ج، ش»: « فرشتگان ».

۹. نحل (۱۶)، ۵۰.

۱۰. انسان (۷۶)، ۱۰.

۱۱. انعام (۶)، ۱۴.

۱۲. انسان (۷۶)، ۸.

۱۳. منظور از آن اصحاب پیامبر اکرم ۹ است.

۱۴. عبارت « در فضایل او نامحصور است » در نسخه

های «ن، د، ن، ج، ش» وارد نشده است.

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ
فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا^۷.^۸

و اما درجه قرابت^۹ امیرالمؤمنین
علی علیه السلام را بود و جعفر بن ابی طالب را، و
حمزه، و عقیل، و حسن، و حسین، و
عبّاس، و عبدالله بن عبّاس، و عبیده بن
الحارث، و برادرش ابوسفیان بن الحرث
بن عبد المطلب، و بدین آیت تمسک
کنند: (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ

حلال و حرام. پنجم: درجه علم به معرفت
احکام. ششم: درجه مجاهدان. هفتم:
درجه انفاق در راه خدای. هشتم: درجه
ورع. نهم: درجه زهد. دهم: درجه حلم.^۱
اما سابق^۲ در ایمان^۳: اوّل
امیرالمؤمنین علی علیه السلام بود، پس زید بن
الحارث، و عمّار، و ابوذر، و عبدالله بن
مسعود، و محمّد بن زید، و حبّاب بن
الْأُرْت، و أبوبکر، و عثمان، و طلحه، و
زبیر، و سعد، و سعید، و عبدالرحمن، و
عمر، پس از ایشان، صهیب و بلال و زید
بن ثابت^۴، و بدین آیت تمسک کنند: (وَالسَّابِقُونَ
السَّابِقُونَ * أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ
* فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ).^۶

و برین آیت که: (لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ

۴. علی (ع) فرمود: «أَنَا أَوَّلُ مَنْ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ
۱۱۹۲. زید بن ارقم گفت: «أَوَّلُ مَنْ صَلَّى مَعَ رَسُولِ
- اللَّهِ عَلَيَّ». و در روایت دیگر گفت: «أَوَّلُ مَنْ أَسْلَمَ
- عَلَيَّ». سنن ترمذی، ج ۵، ص ۴۶۰، ح ۳۷۳۵؛ سنن
- نسائی، ج ۵، کتاب الخصائص، باب ۱، ح ۱ و ۲، یاب ۲،
- ح ۲.
۵. اسم «زید بن ثابت» در نسخه های «د، ن، ج، ش»
- وارد نشده است.
۶. واقعه (۵۶)، ۱۰-۱۲.
۷. عبارت «و برین آیت که: (لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ
- أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ
- وَرِضْوَانًا) در نسخه «م» وارد نشده است.
۸. حشر (۵۹)، ۸.
۹. واختصاصه بالقرابة. ر.ک: کشف المراد(قسم
- الالهيات)، ص ۲۲۸.

۱. دهمین درجه که حلم باشد در هیچکدام از نسخه
- وارد نشده است..
۲. واقد مهم ایماناً. ر.ک: کشف المراد(قسم الالهيات)،
- ص ۲۲۲
۳. رسول خدا فرمود سابقون سه نفر بودند: «فَالسَّابِقُ
- إِلَىٰ مُوسَىٰ يَوْشَعَ بْنَ نُونٍ، وَالسَّابِقُ إِلَىٰ عِيسَىٰ صَاحِبُ
- يَاسِينَ، وَالسَّابِقُ إِلَىٰ مُحَمَّدٍ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ؛ يَوْشَعَ
- بَنَ نُونٍ سَابِقٌ فِي إِيمَانِ آوْرْدَنَ بِهٖ مُوسَىٰ تَنَّتُ، وَصَاحِبُ
- يَاسِينَ (یعنی حبیب نجّار که در سوره یاسین یاد شده
- است) در ایمان آوردن به عیسی تنّت، و علی بن ابی
- طالب پیش گام در ایمان آوردن به محمّد، است.
- المعجم الكبير، ج ۱۱، ص ۷۷، ح ۱۱۱۵۲؛ الصواعق
- المحرقة، ص ۱۲۵؛ البداية والنهاية، ج ۱، ص ۲۳۱.
- شبيهه این روایت را ابن ابی حاتم و سیوطی در تفسیر
- خودشان نقل کرده اند. ر.ک: تفسیر القرآن العظیم،
- ج ۱۰، ص ۳۲۳۰.

فِي الْقُرْبَى) ۲۰

و دیگر: (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَانَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى). ۳

و درجه علم به کتاب خدای تعالی امیرالمؤمنین علی علیه السلام را بود، و ابی کعب؛ و عثمان بن عبدالله مسعود و زید بن ثابت و زید بن عبدالله و ابوموسی اشعری، و بدین آیت تمسک کنند: (فَأَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ). ۵

و بدین آیت که: (يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ). ۶ و دیگر: (لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ). ۷

و درجه علم به حلال و حرام امیرالمؤمنین علی علیه السلام را بود و عبدالله بن مسعود و معاذ بن جبل و عمر و سلیمان و جابر بن عبدالله و حذیفه بن الیمان، و بدین آیت تمسک کنند: (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي

الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ). ۸

و دیگر: (بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ). ۹. ۱۰

و دیگر: (وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ). ۱۱ و دیگر: (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ). ۱۲

و دیگر: (يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ). ۱۳

و درجه علم به معرفت احکام امیرالمؤمنین علی علیه السلام را بود، و عبدالله بن مسعود و ابوبکر و عمر و معاذ بن جبل و ابوموسی اشعری، و بدین آیت تمسک کنند: (يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ) ۱۴ و دیگر: (يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ).

۱. ابن حنبل از ابن عباس نقل می کند وقتی آیه شریفه: (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ) نازل شد از پیامبر اکرم سؤال شد: یا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ قَرَابَتِكَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ وَجِبَتْ عَلَيْنَا مَوَدَّتُهُمْ؟ قَالَ: عَلِيٌّ وَفَاطِمَةُ وَابْنَاهَا (عليهم السلام). یا رسول الله! این خویشاوندان تو که دوستی آنان بر ما واجب گشته است، چه کسانی هستند؟ فرمود: «علی و فاطمه و دو پسر فاطمه». فضائل الصحابة، ابن حنبل، ج ۲، ص ۶۶۹، ح ۱۱۴۱؛ للمعجم للكبير، ج ۳، ص ۴۷، ح ۲۶۴۱؛ ذخائر العقبی، ص ۶۲؛ العمدة، ص ۴۷، ح ۳۴.

۲. شوری (۴۳)، ۶۳

۳. انفال (۸)، ۴۱.

۴. اسم «ابی کعب» طبق نسخه «ن» اضافه شده است.

۵. انبیاء (۲۱)، ۷.

۶. بقره (۲)، ۱۲۱.

۷. نساء (۴)، ۸۳.

۸. زمر (۹۳)، ۹.

۹. عبارت «و دیگر: (بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ) در نسخه های «د»، «ن»، «ج»، «ش» وارد نشده است.

۱۰. عنکبوت (۲۹)، ۴۹.

۱۱. عنکبوت (۲۹)، ۴۹.

۱۲. فاطر (۳۵)، ۲۸.

۱۳. مجادله (۵۸)، ۱۱.

۱۴. مائده (۵)، ۹۵.

بدين آیت تمسک کنند: (وَأَنْفِقُوا مِمَّا

رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ) ^۸

و دیگر: (مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ

قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً) ^۹

و دیگر: (هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ

فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَن نَّفْسِهِ) ^{۱۰}

و درجه و روع امیرالمؤمنین علی علیه السلام را

بود، و عبدالله بن مسعود و ابوبکر و عمر و

ابوذر و سلمان و مقداد و عمار و عبدالله

بن عمر، بدين آیت تمسک کنند: (قَدْ أَفْلَحَ

الْمُؤْمِنُونَ) إلى قوله: (أَوْلِيكَ هُمْ

الْوَارِثُونَ) ^{۱۱}

و دیگر: (رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ

وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ) ^{۱۲}.

و درجه زهد ^{۱۳} امیرالمؤمنین

علی علیه السلام را بود، و عمر و عثمان بن مظعون

و ابوذر و سلمان و مقداد و عمار، تمسک

بدين آیت کنند: (إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتٌ

و دیگر: (وَأَنَّ أَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ

اللَّهُ) ^۲.

و درجه مجاهدان امیرالمؤمنین

علی علیه السلام ^۳ را بود، و حمزه و عقیل و جعفر

و عبیده بن الحارث و زبیر و طلحه و

ابودجلنه انصاری و محمد بن مسلمة و

سعد بن ابی وقاص و البراء بن عازب و سعد

بن معاذ، و بدين آیت تمسک کنند: (إِنَّ اللَّهَ

أَشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ

بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُفَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

فَيُقْتَلُونَ وَيُقْتَلُونَ) ^۴.

و دیگر: (لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ

الْمُؤْمِنِينَ غَيْرَ أُولَى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ

فِي سَبِيلِ اللَّهِ) ^۵.

و دیگر: (فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى

الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا) ^۶.

و درجه انفاق ^۷ در راه خدای تعالی

امیرالمؤمنین علی علیه السلام را بود، و

عبدالرحمن بن عوف و ابوبکر و عثمان، و

۱. ماهنامه (۵)، ۴۴.

۲. ماهنامه (۵)، ۴۹.

۳. علی ^۹ افضل، لکثرة جهاده وعظم بلائه في وقائع

النبي ^۹ بأجمعها. ر.ک: كشف المراد (قسم الالهيات)،

ص ۲۱۲.

۴. توبه (۹)، ۱۱۱.

۵. نساء (۴)، ۹۵.

۶. نساء (۴)، ۹۵.

۷. لکثرة سخانه على الغير. ر.ک: كشف المراد (قسم

الالهيات)، ص ۲۱۸-۲۱۹.

۸. منافقون (۶۳)، ۱۰.

۹. بقره (۲)، ۲۴۵.

۱۰. محمد (۴۷)، ۳۸.

۱۱. مومنون (۲۳)، ۱-۱۰.

۱۲. نور (۲۴)، ۳۷.

۱۳. وكان أزهده للناس بعد للنبي ^۹. ر.ک: كشف

المراد (قسم الالهيات)، ص ۲۱۹-۲۲۰.

الأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ)^۱
 و دیگر: (إِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
 لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي
 الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ)^۲
 و دیگر: (فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
 وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ).^۳

پس هر که به این درجات، که در همه
 پراکنده بود در او جمع بود، افضل المؤمنین
 بود، و امیرالمؤمنین در همه فضایل با همه
 صحابه شریک است. و ایشان هر یک در
 یک فضیلت یا دو فضیلت با او شریک اند.
 پس علی علیه السلام بهترین صحابه بود.

زبان ناطقه لال است در بیان علی
 زلال خضر روان است در بیان علی
 والحمد لله رب العالمین وصلی الله
 علی محمد وعلی آله الطاهیرین.^۴

نتیجه گیری

در این مقاله پس از بیان طرح موضوع در
 مقدمه و اشاره به پیشینه، و بررسی انتساب
 رساله به محقق طوسی، به اجمال به
 گزارش محتوای رساله پرداخته شده است
 که این رساله مطالب خود را با رویکرد

اصول و ضوابط مذهب شیعه امامیه به
 خامه درآورده است و در دو بخش به
 فضائل امیر المؤمنین علیه السلام از نگاه قرآنی با
 مقایسه پیامبران مرسل به عنوان اولینان
 خلقت و اصحاب پیامبر اکرم (ص) به
 عنوان بهترین آخرینان خلقت، و از آنان
 بهترین علی علیه السلام است، خصلت های که
 هر کس یکی از آنها را داشته باشد مستحق
 فضیلت و تقدم است، این خصال در همه
 صحابه متفرق و در علی مجتمع است،
 سپس در ادامه به بررسی و تحلیل مسئله
 افضلیت امام مورد بحث و نظر قرار گرفت
 و بر خلاف نظر اهل سنت به اثبات رسید
 که واجب است امام افضل زمان خود
 باش، و در ادامه با معرفی نسخ خطی، بیان
 روش تصحیح و سپس ویژگی های تصحیح
 جدید مانند: مقابله با شش نسخه خطی
 برای نخستین بار، مستندسازی تمام آیات،
 روایا، و توضیح در موارد لزوم و ثبت
 اختلاف نسخ در مواردی که مغیر معنا
 است و... از جمله ویژگی های این
 تصحیح نامیده شد.

۴. عبارت « پس علی تتبع بهترین صحابه بود» و شعر و
 جمله پایانی در نسخه های «د، ن، ج، ش» وارد نشده
 است.

۱. یونس (۱۰)، ۲۴.

۲. حدید (۵۷)، ۲۰.

۳. لقمان (۳۱)، ۳۳.

منابع

- قرآن کریم
- بن معمار بغدادی، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی
- ابن ابی الحدید معتزلی (١٣٧٨ق)، شرح نهج البلاغة. قم. کتابخانه آية الله مرعشی .
- ابن ابی حاتم. عبدالرحمن بن محمد، (١٤١٩ق)، تفسیر القرآن العظیم. تحقیق: اسعد محمد طیب، عربستان. مکتبه نزار مصطفی الباز.
- ابن بطریق. یحیی بن حسن اسدی حلّی (١٤٠٧ق)، عمدة عیون صحاح الأخبار فی مناقب إمام الأبرار، قم. مؤسسه نشر اسلامی.
- ابن حنبل. احمد بن محمد (١٤٠٣ق)، فضائل الصحابة، تحقیق: وصی الله بن محمد عباس، جده. دارالعلم.
- ابن حنبل. احمد بن محمد (١٤١٦ق)، مسند ابن حنبل. تحقیق: مجموعة من المحققين، بیروت. مؤسسة الرسالة.
- ابن عساکر (١٤١٥ق)، تاریخ مدینة دمشق. تحقیق: علی شیری، بیروت. دارالفکر.
- ابن کثیر. اسماعیل بن عمر (١٤٠٧ق)، البداية والنهاية. بیروت، دار الفکر.
- ابن محمد اصیل، هبة الله (١٣٧٤ش). مسمار العقيدة. ترجمه تاج الدین عبد الله بن معمار بغدادی، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی
- ابن مغازلی، علی (١٣٩٤ق). المناقب، تهران، اسلامیه.
- اصفهانى. ابو نعیم احمد بن عبد الله (بی تا)، حلیة الأولیاء وطبقات الأصفیاء. تحقیق: محمد رضا شفیعی کدکنی، قاهره. دارام القراء.
- آمدی. علی بن محمد بن سالم (١٤٢٤ق)، أبکار الأفكار فی أصول اللدین. تحقیق: أحمد فرید مزیدی، بیروت، دارالمکتب العلمیة.
- باقلانی، ابوبکر (١٤١٤ق)، تمهید الأوائل وتلخیص الدلائل، بیروت، مؤسسة الكتب الثقافية.
- بغدادی، عبدالقادر (١٤١٧ق)، اصول الدین، بیروت، دار الفکر.
- ترمزی. محمد بن عیسی (١٤٠٣ق)، سنن الترمذی. تحقیق: عبد الرحمن محمد عثمان، بیروت، دارالفکر.
- تفتازانی، سعدالدین (١٣١٥ق). شرح للعقائد النسفی، اسلامبول، مکتبه العثمانیة.
- تفتازانی، سعدالدین (١٣٧٠ش). شرح المقاصد. تحقیق: عبد الرحمن عمره، قم، منشورات شریف رضی.

- حاکم نیشابوری. محمد بن عبد الله (۱۴۱۱ق)، المستدرک علی الصحیحین. بیروت. دار الکتب العلمیة،
- حسکانی. عیید الله بن احمد (۱۴۱۱ق)، شواهد التنزیل لقواعد التفضیل. تحقیق: محمد باقر محمودی، تهران. وزارت ارشاد اسلامی .
- حلی. حسن بن یوسف بن مطهر (۱۳۷۵ش)، کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد (قسم الالهیات). تعلیق: جعفر سبحانی، قم، مؤسسه امام صادق (ع)
- خوارزمی. خطیب (۱۴۱۱ق)، المناقب. قم. مؤسسه نشر اسلامی .
- خوارزمی، خطیب (۱۴۱۴ق). للمناقب، تحقیق: مالک محمودی، جامعه مدرسین، قم.
- رازی. فخر الدین محمد (۱۹۸۶م)، الأربعین فی أصول الدین. قاهره. مكتبة الكليات الأزهرية.
- شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۳۶۲ش)، الأمالی. تهران. کتابخانه اسلامیة.
- شیخ طوسی. محمد بن حسن، (۱۴۱۴ق)، الأمالی. تصحیح بخش تحقیقات اسلامی مؤسسه بعثت، قم. دار الثقافة.
- شیخ طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ق)، تهذیب الأحکام. تهران، دارالکتب الإسلامیة .
- شیخ مفید. محمد (۱۴۱۳ق)، الأمالی. تصحیح: حسین استاد ولی و علی اکبر غفاری، قم. کنگره شیخ مفید.
- شیخ مفید، محمد (۱۴۱۳ق). اوائل المقالات، قم. کنگره شیخ مفید.
- طبرانی (۱۴۰۴ق)، المعجم الكبير. تحقیق: حمدي عبد المجيد سلفي، بيروت. دار إحياء التراث العربي.
- طبری. أبي العباس أحمد بن عبد الله (بی تا)، ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القربی، بیروت. دار المعرفة.
- طوسی. نصیرالدین محمد (۱۳۵۴ش)، احوال و آثار نصیر الدین طوسی. محمد تقی مدرس رضوی، تهران. بنیاد فرهنگ ایران.
- طوسی. نصیرالدین محمد (۱۳۷۷ش)، اخلاق محتشمی. تهران . دانشگاه تهران.
- فاضل مفداد، جمال الدین (۱۳۹۶ق). تحقیق و تعلیق: شهید سید محمد علی قاضی طباطبائی، تبریز، شفق.
- قاضی عبدالجبار بن احمد معتزلی (۱۴۱۶ق)، شرح الأصول الخمسة، تحقیق عبد الکریم عثمان، قاهره، مكتبة

- قشیری، مسلم بن حجاج (۱۴۱۶ق)، صحیح مسلم، بیروت، دار ابن حزم.
- قندوزی. شیخ سلیمان (۱۴۱۶ق)، ینابیع المودة لذوی القربی. تحقیق: سید علی جمال اشرف حسینی، قم. دار الأسوة.
- کلینی. محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، الکافی. تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران. دار الکتب الإسلامية.
- کوفی، محمد بن سلیمان (۱۴۱۲ق)، مناقب الإمام أمير المؤمنين (ع)، تحقیق: محمد باقر محمودی، مجمع إحياء الثقافة الإسلامية، قم.
- لاهیجی، فیاض (۱۳۸۳ش)، گوهر مراد، تصحیح: زین العابدین قربانی، تهران، چاپ اول، کتابفروشی اسلامیة.
- محمد بن اسحاق الندیم (۱۳۵۰ق)، الفهرست، به اهتمام مرحوم رضا تجدد، تهران، امیر کبیر.
- المزار الكبير، ص ۵۴۶-۵۴۷، الباب ۵، ح ۴.
- مهدوی، مصلح‌المدین (۱۳۸۶ش)، اعلام اصفهان، اصفهان، سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.
- نسائی. احمد بن علی (۱۴۱۱ق)، السنن الكبرى. تحقیق: عبد الغفار سلیمان بنداری و سید کسروی حسن، بیروت. دار الکتب العلمية.
- هیشمی. احمد بن حجر (۱۳۸۵ق)، الصواعق المحرقة في الرد على أهل البدع والزندقة. تحقیق: عبد الوهاب عبد اللطيف، قاهره.